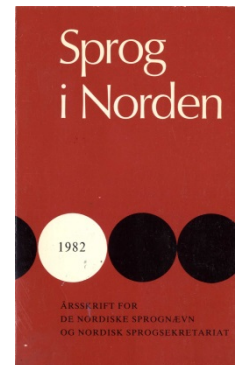

Sprog i Norden

Titel: Isländskans ställning och roll i det nordiska samarbetet
Forfatter: Baldur Jónsson
Kilde: Sprog i Norden, 1982, s. 5-15
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Isländskans ställning och roll i det nordiska samarbetet

Av *Baldur Jónsson*

Somliga kan säkert tycka att det är som att bjuda bagarbarn bröd när man bland nordiska språkmän tar upp frågan om isländskans ställning och roll i det nordiska samarbetet, att valet av kommunikationsspråk i nordiskt sammanhang är ett uttjatat ämne och att saken borde vara slutdebatterad, inte minst nu när vi har haft ett nordiskt språkår och nyligen fått alla slags rapporter om grannspråksförståelse och grannspråksundervisning.

Vi i den isländska språknämnden tycker ändå att man gärna kunde se litet närmare på isländskans ställning i det nordiska samarbetet. Islänningarna själva har nog hittills inte uttalat sig så mycket i frågan.

Vid språkmötet på Åland 1980 behandlades frågan om minoritetsspråkens rättsliga ställning i de nordiska länderna. Där stod isländskan utanför eftersom den inte är ett minoritetsspråk. Men om ämnet hade varit majoritetsspråk i Norden skulle den heller inte ha varit med. Isländskan har en särställning genom att vara det enda av Nordens språk som varken är minoritets- eller majoritetsspråk i någon nordisk stat – det är Islands *enda* språk.

Vid det senaste språkmötet som hölls på Island – i Húsavík 1976 – diskuterades bl.a. de nordiska språkens ställning på Island och i synnerhet undervisningen i dessa språk (jfr Språk i Norden 1977, s. 22). Detta ämne har man talat och skrivit mycket om i nordiska kretsar, och vi tillfrågas ofta om det på nordiska möten. Undervisning i isländska i de övriga nordiska länderna omtalas däremot ganska sällan.

Drygt ett år efter att Nordiska språksekretariatet började sin verksamhet frågade man vid ett styrelsemöte om islänningarna ansåg sig ha haft någon nytta av sekretariatet. Jag tyckte mig kunna ge ett positivt svar, fastän vi visserligen hade liten erfaren-

het av det, men jag sade också att jag inte kunde se vilken nytta de andra hade av vårt medlemskap. Ingen har yttrat sig om mitt uttalande.

När vi i den isländska språknämnden föreslog att man vid språkmötet 1981 skulle rikta uppmärksamheten på isländskans villkor tänkte vi inte enbart på att islänningarna skulle beredas tillfälle att lämna sina synpunkter utan också på att få höra vad andra nordbor har för tankar om vårt språk, de nordbor som är dominerande i det nordiska kulturella samarbetet.

Islänningarna har från början varit positivt inställda till nordiskt samarbete och har deltagit i det med glädje. Det har de bäst visat genom att lära sig minst ett av de skandinaviska språken för att kunna förstå det och även tala och skriva det. Större aktning kan man inte visa någon än att lära sig hans språk. Vi har alltid tyckt om när utlänningar har gjort sig besvär att lära sig isländska ordentligt. Deras minne lever.

Det nordiska samarbetet utvecklades rätt länge utan något nämnvärt ingripande från myndigheterna. Detta förhållande har ändrats under de senaste 20 åren som följd av det nordiska Helsingforsavtalet 1962 och avtalet om nordiskt kulturellt samarbete 1971 samt genom upprättandet av Sekretariatet för nordiskt kulturellt samarbete i Köpenhamn för omkring 10 år sedan. Genom förbättrade kommunikationer och genom åtgärder på regeringsnivå har kontakterna mellan Nordens folk blivit så omfattande och nära – vare sig vi som enskilda personer gillar det eller ej – att det knappast finns någon enda nordbo som inte på ett eller annat sätt berörs av dem. Först kunde man naturligtvis nämna de mångsidiga kontakterna mellan individer och familjer, sedan det stora antal föreningar och rörelser av olika slag som tagit upp samarbete i någon form med ömsesidiga besök, gemensamma konferenser och annat i den stilen och även stiftandet av formella samnordiska organisationer. Detta samarbete sträcker sig över livets alla områden: affärliv, arbetsliv, kulturliv, idrott, konst, vetenskap. Härtill kommer sedan alla officiella kontakter mellan myndigheter, institutioner, utskott och kommittéer av olika slag vid sidan av det hundratal sådana som har samnordiskt ursprung.

Nyligen fick jag en bok på 265 sidor, *Nordiska samarbetsorgan*

(NU 1981:3), som huvudsakligen består av en uppräknig av sådana institutioner och kommittéer med en kortfattad redogörelse för varje organ. Vid en snabb genomgång har jag kommit fram till att där omtalas 183 islänningar, varav en del har två eller flera åtaganden. Detta betyder att omkring 1,3 % av alla vuxna islänningar är medlemmar av ett eller flera av de officiella permanenta nordiska samarbetsorganen. Då räknas inte alla de andra som är aktiva deltagare i det nordiska samarbetet, t.ex. ämbetsmän, tjänstemän, representanter för olika slags föreningar eller någonting annat. Jag kan inte föreställa mig att befolkningen i någon nordisk nation i så stor utsträckning ägnar sig åt nordiskt samarbete som islänningarna.

En förutsättning för denna utveckling av det nordiska samarbetet har naturligtvis varit de stora likheterna mellan tre av de största nationernas språk, danskan, norskan och svenskan, och samtidigt det faktum att finnarna lär sig svenska och islänningarna danska.

Språken i Norden är ganska olika och delvis inte ens släkt med varandra. Även mellan de besläktade nordiska språken är klyftan obehagligt stor, särskilt mellan danska, norska och svenska på den ena sidan och färöiska och isländska på den andra. Om vi vill hålla fast vid egentlig jämställdhet måste vi sätta som mål – även om vi aldrig når det – att alla får samma språkliga rätt i nordiska forum. Det räcker inte att några förstår alla eller alla ett fåtal.

En lösning som föreslagits är att alla talar engelska som i många andra internationella sammanhang. Här i landet har vi engelska som obligatoriskt ämne i skolan, och engelska är vår huvudnyckel till yttervärlden. Alla andra nationer kan använda engelska för att få kontakt med folken i Norden. Trots detta har vi islänningar skyldighet att lära danska för att kunna kommunicera med de övriga folken i Norden. Att det nordiska ursprunget i det avseendet snarast är en extra belastning är en inställning som man ibland möter både bland isländska ämbetsmän och andra som klagat över de krav det nordiska samarbetet ställer på dem. En del har fått sin akademiska utbildning utanför Norden och då lärt andra språk än de skandinaviska, främst engelska.

Ibland förekommer engelska på nordiska möten. Det är inte förbjudet, men inte heller populärt, och en mängd skäl kan anföras mot att engelska blir dominerande. Ett är att ett främmande språk aldrig kan jämställas med modersmålet. Det vore naturligtvis idealiskt om varje nation kunde använda sitt eget språk i det internationella samarbetet. Här i Norden står det i detta avseende väl till för tre länder av fem. Därför är det lockande att låta de tre ländernas språk gälla för de återstående nationerna, svenskan för Finland och danskan för Island. Svenska finns ju som minoritetsspråk i Finland och danskan har länge av historiska och politiska skäl haft en särställning på Island.

Så har det varit och det kan kanske inte bli bättre inom den närmaste tiden, men det är ingen lösning som vi nordbor kan vara stolta över. Vi kan inte samarbeta på lika villkor utan att en förändring kommer till stånd. Vi måste acceptera den bittra sanningen att det nordiska samarbetet, hur ädelt det än kan tyckas, vilar på språklig orättvisa. En av de viktigaste uppgifterna för oss som har gemensamma språkliga intressen borde vara att finna hjälpmedel för att minska effekten av detta missförhållande. Den utväg man sökt här på Island på senare år är att man ökat undervisningen i danska. Nu är det ett obligatoriskt ämne redan från grundskolans fjärde klass, och danskundervisningen fortsätter ända till studentexamen. Just nu förbereder televisionen en serie program med undervisning i danska. Detta görs som ett dansk-isländskt projekt, som kostar mycket pengar. Jag anser att man nu gjort tillräckligt för att tillmötesgå de övriga nordiska nationerna – andra menar att man gått för långt. Ytterligare ansträngningar av detta slag kan komma att väcka motstånd.

Islänningar strävar inte efter tvåspråkighet. Många menar att det är nog med att vi har *ett* språk för en liten nation som vår och att vi inte behöver flera små nationers språk. Dessutom tvivlar många på att danskan är det lämpligaste språket i nordiska sammanhang, trots att danskar och islänningar har mycket gemensamt.

Vid årets början bodde 1337 utlänningar med nordiskt medborgarskap på Island. Av dem var 933 danskar (ca 68 %), 275 norrmän, 86 svenskar och 43 finnar. Danskarna dominerar men både grönländare och färingar räknas som danskar och många

färingar är bosatta här. Men vart flyttar då islänningarna? De reser över hela världen och finns i alla världsdelar och för närvarande är enligt statistiska centralbyrån mellan 14 000 och 17 000 islänningar bosatta utomlands. Därav befinner sig 4 000 i Förenta staterna och 1 000 i Canada. I de nordiska länderna bor 7 598 islänningar. Av de ca 7 600 islänningarna finns 3 518 (eller drygt 46 %) i Sverige, 2 651 i Danmark (knappt 35 %), 1 400 i Norge och 29 i Finland. Det är nästan så att varannan islänning som bosätter sig i ett annat nordiskt land väljer Sverige och var tredje Danmark.

Härmed vill jag inte antyda att danska språket borde ersättas med svenska i den isländska skolan. Även om man önskade en förändring vore det lättare sagt än gjort på grund av läromedlen, lärarnas utbildning etc. Dessutom finns det både praktiska och historiska skäl som talar för danskundervisning här – men givetvis inom rimliga gränser.

Även om man i grundskolans läroplan har som mål att alla islänningar skall kunna tala danska kan man inte räkna med att det uppnås så länge Island är självständigt. Och även om islänningarna skulle lära sig att någorlunda behärska danska, norska eller svenska skulle de inte bli likställda med dem som kan använda sitt modersmål i internationella sammanhang. Här gäller samma argument som man använt mot engelskan som gemensamt språk inom det nordiska samarbetet: ett främmande språk kan inte jämföras med modersmålet.

Detta leder till att många islänningar som skall hålla föredrag på nordiska möten – och de har verkligen blivit många – måste låta översätta sina manus (till danska, norska eller svenska) och det kostar naturligtvis både möda och pengar. Det nordiska samarbetet har på ett sätt blivit en orimlig börda. Allmänheten uppfattar det inte längre som det ädla och demokratiska broderskap man tidigare drömde om.

Som exempel kan en artikel i Morgunblaðið i juli 1981 nämnas. Författaren är lärare i filosofi vid Islands universitet och det kan tilläggas att han har mycket goda kunskaper i främmande språk. Han säger bl.a. (Mbl. 28.7.1981, s. 15): "Det är många som har i färskt minne att en av den isländska statens ledare från talarstolen på Islands nationalteater höll tal på ett språk som de

initierade påstod vara danska. Varför talade mannen inte sitt modersmål? Svaret är: han höll tal inför Nordiska rådet.

Nordiska rådet är fem länders gemensamma organisation. Där talar åtminstone tre av ländernas representanter sitt eget språk. Islänningar borde också ha rätt till att tala sitt modersmål inom Nordiska rådet. Vi islänningar har lika stor rätt att kräva att övriga nordbor talar vårt språk som de att vi talar deras. Om inte isländskan värderas lika högt som de övriga språken inom organisationen värderas inte heller islänningarna lika högt som de övriga medlemmarna. Varför är då islänningarna med i samarbetet om de inte har samma ställning som de andra? Eftersom skandinaverna har det så illa ställt att de inte förstår isländska borde de kunna låta översätta när islänningar talar. Om de är så fattiga att de inte har råd att översätta anföranden och handlingar till isländska borde vi lämna organisationen.”

Vad man än kan tycka om vissa detaljer i denna artikel så måste det vara rätt att det finns gränser för det pris som islänningarna vill betala för det nordiska samarbetet.

Vad beträffar språket i det nordiska samarbetet, anser jag att islänningarna nu har gått den nordiska majoriteten till mötes så långt som man skäligen kan begära. Dessutom är det orimligt att fortsätta längre på den vägen om målet är att minska effekten av språklig obalans.

Nu är det i stället dags att fråga om de nordiska broderfolken inte härvidlag kan komma oss till mötes mer än de tidigare gjort. I princip lär det vara så att islänningar i nordiskt samarbete får använda sitt språk om de vill. I verkligheten är emellertid denna viktiga rätt inte mer än ett erbjudande som man i förväg vet inte blir antaget. Det bör dock framhållas att Nordiska kultursekretariatet i Köpenhamn tar emot brev och ärenden på isländska – bland personalen där finns ju islänningar.

Om kunskaperna i isländska i Norden vill jag inte säga mycket eftersom den frågan behandlas på annan plats i denna bok. Jag vill dock tillåta mig att påstå att en stor förbättring skett under de senaste trettio åren. Förr hade allmänheten i Norden mycket liten kännedom om Island. Detta förhållande har helt förändrats. Nu är det inte längre anmärkningsvärt om man möter en islänning t.ex. i Sverige eller ser isländska ort- eller personnamn i

tryck. Ökade kontakter och ökad undervisning i nyisländska på universitetet medför att det nu säkerligen finns flera tusen personer som lärt något i isländska. De som kan förstå språket och tala det är mycket fler än en mansålder tidigare. Det bör i detta sammanhang nämnas att en isländsk författare fått Nobelpriset och två islänningar Nordiska rådets litteraturpris. Allt detta måste vi se som ett tecken på att det isländska språket har ett visst värde bland de nordiska broderfolken, och det är något att vara tacksam för. Ibland behandlas dock språket så ovarsamt – till och med inom det nordiska samarbetet – att det liknar ringaktning. Jag vill ge två exempel som länge verkat irriterande och som inte tycks förbättras.

Ibland utges nordiska broschyrer med upplysningar om uttalsregler i isländska och det är utmärkt. Men en presentation av hela alfabetet är minst lika viktig. Folk kan behöva skriva isländska namn utan att någonsin behöva uttala dem. Men det står så illa till att varannan islänning som besöker Skandinavien kan vara säker på att få sitt namn felstavat därför att våra fränder och vänner inte kan vårt alfabet. Detta var ursäktligt för trettio år sedan men borde inte vara det 1981. Det borde vara ett rent undantag om en person i Norden inte känner till bokstäverna ð och þ. Den förra finns i isländskan, färöiskan och samiskan. Den senare har alltid använts i isländskan och bägge förekommer i medeltidens norska och svenska. I boken *Nordiska samarbetsorgan* som jag tidigare nämnt är det fullt av skrivfel i isländska ord. Bokstäverna ð och þ är vanliga i isländska personnamn, men förekommer inte någonstans i boken. Säkerligen kan det bortförklaras med att de inte funnits på någon skrivmaskin. Men det är ingen ursäkt. Utgåvan bekostas av ingen mindre än Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet med kontor i Stockholm, Oslo och Köpenhamn. Skrivmaskiner på Island har som regel alla de tecken som behövs för de nordiska språken. Det borde inte vara svårare för dessa nordiska organ, som vi ju är delaktiga i, att anskaffa sådana skrivmaskiner än det är för små privata kontor här.

En annan isländsk egenhet som broderfolken ofta inte tar hänsyn till, antingen av okunnighet eller slarv, är namnskicket. Så sker t.ex. i *Nordiska samarbetsorgan*. Där vänder man på

ordföljden. En man som rätteligen heter Sigurður Guðmundsson kallas plötsligt "Gudmundsson, Sigurdur" därför att han är med i styrelsen för en nordisk institution. Så är det genomgående i hela boken och i otaliga andra skandinaviska skrifter. Islänningarna har blivit så vana vid detta att de själva låter namnen byta plats när de reser utomlands för att slippa att ideligen behöva föreläsa om det egna namnskicket.

Denna omvända placering av namnen har varit vanlig på de nordiska biblioteken t.o.m. här på Island. Nu har dock Library of Congress i Washington visat vägen genom att katalogisera isländska böcker efter författarnas dopnamn. Detta skedde för ganska många år sedan och bruket börjar spridas i Norden, men huvudsakligen fortsätter man där dock i samma gamla spår. Island är lika fjärran som Gubben i månen.

Det vore rimligt att tänka sig att isländska språket har en starkare ställning inom de nordiska språknämnderna och Nordiska språksekretariatet än inom andra nordiska organ, och kanske stämmer det. I dessa nämnder ingår experter i nordiska språk och en del av dem har goda kunskaper i isländska. Språknämnderna i Danmark, Finland, Norge och Sverige förfogar dessutom över fast anställda experter. Trots detta har vi som regel skrivit både till språknämnderna och språksekretariatet på danska eller svenska. Efter det att jag blev medlem i isländska språknämnden 1978 har jag troligen skrivit flera brev på svenska än isländska och använt mycket tid åt alla möjliga papper och broschyrer som skandinaviska kontor öser över oss. Naturligtvis vilar detta mer på mig än på andra i språknämnden eftersom jag också suttit i Nordiska språksekretariatets styrelse. Men här måste något vara fel. Om den isländska språknämnden någonsin skulle få råd att anställa en sekreterare är det inte alls säkert att den skulle kunna välja den person som hade de bästa kunskaperna i isländska. Det skulle inte vara tillräckligt att personen ifråga dessutom var duktig i engelska eller tyska, om han eller hon inte kunde tala och skriva danska (eller norska eller svenska) – eller hur? Skulle inte det väcka förvåning och missnöje?

Jag måste framhålla att ingen förbjudit mig att skriva till Nordiska språksekretariatet på isländska. Det har jag själv nekat mig för att underlätta för de andra. Som regel är det en större an-

strängning för mig att skriva svenska än isländska, och ofta undrar jag om det är rimligt att besväret alltid är på min sida.

Nu vill jag helt kort sammanfatta vad jag försökt säga och vad jag anser både vara viktigt och realistiskt i dag.

Det finns ingen anledning att öka kravet på obligatorisk undervisning i de s.k. centralnordiska språken.

Isländskans ställning inom det nordiska samarbetet måste förbättras. Tre lämpliga åtgärder kan nämnas:

1. att islänningar utnyttjar varje reell chans att använda modersmålet i det nordiska samarbetet,
2. att det isländska alfabetet presenteras i alla Nordens grundskolor och dessutom, så som redan föreslagits i skriften *Våra grannspråk* (1978:13), elementära regler för isländskt uttal.
3. att det isländska namnskicket presenteras i Nordens alla grundskolor.

Till detta hör vidare att allmänna upplysningar om det isländska språket är nyttiga och att vi inte skulle ha något emot ökad undervisning i isländska på nordiska gymnasier och universitet.

Slutligen vill jag ta upp en gammal idé som berör mitt ämne här och oss alla.

Det har ofta hänt mig, efter det att jag började vara med på nordiska möten där man hela dagen talar danska, norska och svenska om danska, norska och svenska, att jag ställt mig frågan: Vad i all världen har jag här att göra? Och det verkar till och med som om mina utmärkta kolleger ibland av ren hänsynsfullhet blir slagna av tanken: "Ja, så har vi den där islänningen. Honom får vi inte helt glömma bort." Det är inte underligt att man frågar sig vad islänningar har för uppgift i sammanhanget, om ingen bryr sig om deras språk och de själva inte har något att lägga fram. Då ligger det nära till hands att tala om "det tomme fællesskab".

Trots allt har vi dock en uppgift som väntar och som inte kan lösas på annat sätt än med en gemensam ansträngning.

De nordiska länderna har grundlagt ett intimt samarbete. För att det i längden skall kunna fungera måste folken förstå varandra och helst på så sätt att var och en förstår de andras språk. Det

måste vi verka för i varje fall. Bland de viktigaste hjälpmedlen för att nå så långt är ordböcker mellan språken i Norden. Det finns fler sådana ordböcker, men många fattas; somliga behöver omarbetas och alla ordböcker behöver ständigt förnyas. Det är därför ett stort arbete att ge ut de ordböcker som det nordiska samarbetet har behov av. Vi kan inte förvänta att det kan genomföras genom insatser från offervilliga amatörer, något som hittills varit oss till ovärderlig hjälp på detta område.

Med tanke på hur beroende vi är av goda ordböcker har det länge förvånat mig att ingen tagit upp tanken på en nordisk ordboksredaktion som en permanent institution med stöd från alla de nordiska länderna. Arbetet är behövligt; det är för stort för enskilda personer, men om man kan gripa sig an det med djärvhets och vidsynthet öppnar det möjligheter för rationella och harmoniserade arbetsmetoder.

Om vi gemensamt arbetade med att skaffa Nordens folk de ordböcker som de behöver för att förstå varandra vore det ingen risk för att vi skulle sakna sysselsättning. Genom ett sådant samarbete skulle vi kunna lära mycket av varandra, både ordboksdigering och framställningsteknik, och slutligen det inte minst viktiga, få djupare kunskap om grannfolkens språk och kultur. Är det inte just det vi är ute efter?

(Översättning från isländskan.)

Litteratur

Arnór Hannibalsson: Málakennsla – Málstefna [Språkundervisning – Språkpolitik]. Morgunblaðið 28.7.1981, s. 14–15.

Elert, Claes-Christian (red.): Internordisk språkförståelse. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 33. Umeå 1981.

Erlend mál, enska och danska [Utländska språk, engelska och danska]. Aðalnámskrá grunnskóla [Huvudläroplan för grundskolan]. Reykjavík 1976.

Hansen, Erik: Det tomme fællesskab. Politiken 24.3.1981.

Lög um grunnskóla [Lag om grundskolan], nr 63. 21.5.1974. Stjórnartíðindi [Författningssamling] 1974, A, s. 296–321. Reykjavík 1974.

Løland, Ståle: Samarbeidet mellom de nordiske språknemndene i 1976. Språk i Norden 1977.

Molde, Bertil: Den nordiska språkgemenskapen. Språkvård 1980:2.

- Nabosprog. Grannespråk. Grannspråk. Rapport fra NLS' arbejdsgruppe. 1981.
- Nordisk radio och television via satellit. Kultur- och programpolitisk delrapport. NU A 1979:6, band 1.
- Nordiska samarbetsorgan. NU 1981:3.
- Nordiskt språksekretariat. NU A 1977:1.
- Ohlsson, Stig Örjan*: Nordisk språkförståelse – i går, i dag, i morgon. Nordisk radio och television via satellit. Kultur- och programpolitisk delrapport. NU A 1976:6, band 3.
- Teleman, Ulf* (red.): Modersmålsundervisning och grannspråksförståelse. En serie nordiska symposier i tillämpad nordisk språkvetenskap och modersmålspedagogik. 1981.
- Yearbook of Nordic Statistics. Nordisk statistisk årsbok. 1980, band 19. Stockholm 1981.

